
Etnofarmakológiai adatok a Szatmár-megyei Túrterebesről

Ethnopharmacological data from Túrterebes, Szatmár county

Tóth Mónika, dr. Papp Nóra PhD

Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Farmakognóziai Tanszék

Email: toth_monika@freemail.hu

Initially submitted September 10, 2014; accepted for publication November 02, 2014

Abstract:

Ethnomedicinal treatments and home remedies methods are based on empirical experience in several regions of Romania nowadays, including traditional knowledge and use of medicinal plants. In our work, ethnominicinal survey was performed in Turulung in the summers of 2006-2010, where rural people know the habitat, collecting time and method, storage and traditional use of several plant taxa for different diseases. In 32 days of collection, 60 informants were interviewed for medicinal plants and preparations used in their everyday life. Data were documented by notes, then they were compared with data of official phytotherapeutical sources to evaluate the mentioned local treatments. Based on this comparison, we summarize in this work only the "from mouth to mouth" transferred ethnominicinal elements.

The majority of the inhabitants are aged between 60-80, who can pass on the elements of their traditional knowledge less and less nowadays because of the moving of young people. Among the described 73 plants, some taxa were used only externally or internally, while others in both forms for 81 diseases, e.g. as tea, tincture, foment or bath. Some plants have been documented in earlier ethnominicinal reports in other parts of the country, but several species were listed as a new record in the region, the use of which has not been supported by scientific evidence to date. The phytochemical and pharmacological testing of these taxa is of pivotal importance related to the practical use of the data in current phytotherapy.

Keywords: ethnobotany, ethnominicine, medicinal plant, Turulung, Transylvania

Kulcsszavak: népi növényismeret, népgyógyászat, gyógynövény, Túrterebes, Erdély

Abstract

Ethnomedicinal treatments and home remedies methods are based on empirical experience in several regions of Romania nowadays, including traditional knowledge and use of medicinal plants. In our work, ethnominicinal survey was performed in Turulung in the

summers of 2006-2010, where rural people know the habitat, collecting time and method, storage and traditional use of several plant taxa for different diseases. In 32 days of collection, 60 informants were interviewed for medicinal plants and preparations used in their everyday life. Data were documented by notes, then they were compared with data of official phytotherapeutical sources to evaluate the mentioned local treatments. Based on this comparison, we summarize in this work only the "from mouth to mouth" transferred ethnomedicinal elements.

The majority of the inhabitants are aged between 60-80, who can pass on the elements of their traditional knowledge less and less nowadays because of the moving of young people. Among the described 73 plants, some taxa were used only externally or internally, while others in both forms for 81 diseases, e.g. as tea, tincture, foment or bath. Some plants have been documented in earlier ethnomedicinal reports in other parts of the country, but several species were listed as a new record in the region, the use of which has not been supported by scientific evidence to date. The phytochemical and pharmacological testing of these taxa is of pivotal importance related to the practical use of the data in current phytotherapy.

Bevezetés

Növényfajok használata a gyógyászatban több ezer évre nyúlik vissza Európában és világszerte egyaránt. Az ókorban és középkorban a tapasztalati út és a véletlenszerűség nagy szerepet játszott a gyógynövények felfedezésében. A hatékonynak bizonyult adatokat beépítették és megőrizték a mindennapi orvosló tevékenységek során, így az ismeretek szájhagyomány és írott források útján generációról generációra öröklődtek a növények gyógyászati alkalmazásával kapcsolatban.

Különböző növény- és állatfajokból, valamint mikroorganizmusokból évezredek óta állítanak elő gyógyszereket, ám napjainkban a legtöbb természetes hatóanyagot, amelyet később gyógyászati célokra használnak, növényekből nyerik. Napjainkban tradicionális gyógyászati adatokon alapuló, forgalomban lévő növényi készítmények ismertek az európai, ázsiai, afrikai, dél- és észak-amerikai országokban és hasonlóképpen Ausztráliában is.

Richard Evans Schultes (1988) a második világháború után számos kutató kételkedő álláspontjáról számolt be a népi orvoslással és a növényi kivonatokból készült gyógyszerekkel szemben, amely napjainkban is helyenként hangot kap. Mindezek ellenére az utóbbi években fokozódott az érdeklődés a népi orvoslás, az etnobotanika és etnofarmakológiai tudományterület iránt. A tudományág interdiszciplináris jellege a népgyógyászati adatok gyűjtését, pontos megfigyelését, dokumentálását, a feljegyzett növényfajok helyi alkalmazásának hivatalos forrásokkal való összevetését, valamint a kiválasztott taxonok biológiai aktivitásának növénykémiai analízisét is magába foglalja. A gyűjtött helyi gyógymódok és etnobotanikai adatok segítséget nyújtanak tehát azon gyógynövénytaxonok kijelölésében, amelyekről napjainkban tudományos bizonyítékok még nem, vagy hiányosan állnak rendelkezésre.

Etnofarmakológiai szempontból három sajátosság szükséges, hogy a legmegfelelőbb növényfajt válasszuk ki vizsgálatainkhoz: a kutatópont változatos flórája, a lakosság több évtizedes múltja az adott földrajzi területen, valamint hogy a terület olyan helyi adatokkal rendelkezzen a gyógynövények használatáról, amelyeket már generációk óta őriz. A további vizsgálatokra kijelölendő taxonok analízisének tervezésekor előnyt jelent, ha az adott

növényfajt minél több őshonos kultúra alkalmazza egymástól eltérő földrajzi tájegységen, és esetlegesen ugyanazon vagy hasonló indikációs céllal.

Napjainkban a népi orvoslás hagyományos elemeinek fennmaradása és a gyógynövények helyi felhasználásának ismerete egyre inkább eltűnőben van. A kutatóknak nagy erőfeszítéseket kell tennie annak érdekében, hogy mindazt az értékes információt, ami még gyűjtésre, feljegyzésre és megőrzésre vár, a világ számára elérhetővé és maradandóvá tegyék. Románia számos területén végeztek és végeznek kutatásokat napjainkban is, amelyek közül néhányat említünk. Moldva növényismeretét Halászné Zelnik Katalin az 1980-as években ismertette egy tanulmányban (Halászné 1981), majd Halász Péter kötetében (Halász 2010). Románia északi részén, Máramarosban Kóczyán Géza munkáját érdemes megemlítenünk, aki feltérképezte a Lapus (Oláhlápos) növényvilágát, megismertette annak táplálék-, aroma- és dísnövényeit, kiemelve mindezek közül a nadragulyát (*Atropa belladonna*) és a hozzá fűződő népi hiedelmeket (Kóczyán 1990). Születtek továbbá közlemények a régi Bukovina (Grynaeus és Szabó 2002), Sóvidék (Gub 1991), Gyimesek (Kóczyán et al. 1975, 1976; Rab 1982) és Kalotaszeg (Péntek és Szabó 1985; Vasas 1985; Szabó 2002) területéről. A Gyergyói-medence népi növényismereti kutatói között megemlítendő az erdélyi születésű Rab János, aki több mint 17 éven keresztül végzett gyűjtéseket a térségben (Rab 2000). Úz-völgye és Székelyföld területén Frenzl Kata végzett értékes felméréseket (Frenzl 2001; Frenzl és Balogh 2006; Papp et al. 2013a), míg Erdővidéken (Papp et al. 2013b), valamint a Kis- és Nagy-Homoród mentén napjainkban is folynak etnobotanikai kutatások (Papp et al. 2014a,b,c).

Ez a felismerés ösztönözte azt a kutatómunkát, amely során 2006-ban felmérés készítésébe kezdtünk a Románia észak-nyugati részén elhelyezkedő Túrterebes napjainkig fennmaradt etnobotanikai ismereteiről. Célkitűzéseink között szerepelt, hogy a településen rögzített hanganyagok, gyűjtött írásos dokumentumok és helyi receptes füzetek elemzése során az említett növényfajok adatait dokumentáljuk és összevessük hivatalos szakirodalmi forrásokkal, bővítve a taxonok napjainkban ismert gyógyászati alkalmazásait.

Módszerek

A gyűjtés 2006-2010 között Szatmár-megyében Túrterebesen (Turulung), a Szatmári-síkság (Câmpia Someșului) és az Avas-hegység (Munții Oașului) találkozási övezetében történt Románia észak-nyugati részén. A községközpont területe 54 négyzetkilométer. Szerkezetileg három településből áll: Túrterebes, Túrterebesi Szőlőhegy és Kisterebes (Túrterebestelep, Drăgușeni). A vidék növényvilágára az erdős sztyepp jellemző. A változatos flóra a domborzati formáknak, a talajviszonyoknak és a mérsékelt-kontinentális éghajlatnak köszönhető. A 2011-ben végzett hivatalos népszámlálási adatok alapján a 3587 lakosból 2614 volt magyarajkú; közülük 2422 a község központjában, míg 186 fő a Szőlőhegyen élt. A lakosság nagy része az idős- illetve középkorosztályhoz tartozik, akik főként mezőgazdasággal foglalkoznak napjainkban is. A fiatalok körében gyakori a külföldi nyári munkavállalás, az értelmiségiek pedig városra költöznek vagy külföldön települnek le. A községben három templom található; a lakosok többsége római katolikus, kisebb arányban a görög katolikus és református felekezethez tartoznak.

A 32 terepi nap alatt az adatközlők kiválasztása továbbajánlás alapján történt, felkeresve azokat az elsősorban 60-80 év közötti korosztályba tartozó lakosokat, akik a többség elmondása szerint jól ismerik, gyűjtik és napjainkban is alkalmaznak gyógynövényeket, illetve ismereteiket elődeiktől tanulták. Munkánk során 60 adatközlőtől (49 nő és 11 férfi) kaptuk a kutatás célkitűzése alapján a legtöbb értékes információt. A 40-60 év közötti

lakosok észrevehetően a hagyományos gyógymódokat olvasott adatokkal együtt vagy azokkal kiegészítve ismertették, amelyhez elsősorban Treben (1990) munkáját használták.

A szabad elbeszélgetések során ismertetésre kerültek azok a növényfajok, amelyeket mindennapi gyógyító tevékenységeik során alkalmaznak. Egyes taxonokat otthon tárolt, szárított formában is megtekinthettünk, de ezek hiányában a növény pontos morfológiai leírását és élőhelyének megnevezését kértük a pontos botanikai azonosítás céljából. A kérdésköröket a különböző szervi betegségek szerint csoportosítottuk: szív- és keringési, máj- és vesepanaszok, húgyúti fertőzések, *női bajok*, légúti megbetegedések, fekély, kelés, csípés, árpa, szemgyulladás, fejtetű, törés, zúzódás, ficam, fagyott, forrázott és égett sebek népi gyógymódokkal történő kezelése. Az alkalmazási módok és helyi receptek ismertetése során rögzítettük, hogy az adott növény mely részét használták fel, milyen az elkészítési módja és készítménytípusa (pl. tea, tinktúra, kenőcs, borogatás). A feljegyzett növényfajok tudományos és hivatalos magyar elnevezését Király és msai (2009), a román neveket Bojor (2003) munkája alapján közöljük. A szó szerinti idézeteket dőlten jelezzük.

A gyűjtött tudáselemeket végül összehasonlítottuk román nyelvű forrásmunkáadataival is abból a célból, hogy az említett alkalmazásokat korábban lejegyezték-e, vagy megjelennek-e esetleg új, további kutatást igénylő fajok is a térségben. Az összehasonlító elemzéshez Valnet (1981), Constantinescu és Hațeganu-Buruiană (1986), Bojor (2003) és Kothe (2007) műveit, valamint a Farmacia naturii (2007) című munkát használtuk. Ezen összevetés alapján jelen írásunkban az adatközlők által ismertetett alkalmazások közül kizárólag a helyi, Túrterebesen régóta használt, szájról szájra terjedő tudáselemeket összegezzük.

Eredmények

A gyűjtött adatok többsége az idősebb korosztály tapasztalatain alapszik, de egyes adatközlők különböző receptes füzetek és gyógyító tevékenységek emlékeinek töredékeiről is beszámoltak, amelyek bár nem személyes tapasztalatra utalnak, mégis megtörtént események, gyermekkori élmények foszlányaiból származó, a gyűjtés szempontjából fontos és hasznos tudáselemek. A saját gyűjtésű gyógynövények alkalmazása mellett azonban többen ma már gyógyszertárakban szerzik be a különböző teakeverékeket, tinktúrákat vagy növényi alapú kenőcsöket. Érdekes és biztató tapasztalat, hogy a fiatalabbak között – a migráció ellenére – sokan maguk gyűjtik és szárítják az általuk ismert gyógynövényeket, valamint alkalmaznak gyógyhatású „házi” készítményeket bizonyos betegségek kezelésére, amelyeket az idős adatközlőktől sajátítottak el.

A következőkben a túrterebesi helyi orvoslásban említett és azonosított 73 növényfajt tudományos név szerinti betűrendben közöljük. Az adatközlők népi magyar, vagy román néven nevezték meg az egyes fajokat, így a tudományos név után zárójelben a hivatalos magyar és román név, majd dőlten – ahol említették –, a magyar népi elnevezés szerepel. Az egyes cikkelyekben a növények külső vagy belső felhasználását, valamint szervrendszerenként az említett gyógyhatást ismertetjük, esetenként helyi receptekkel.

1. *Abies alba* Mill. (jegenyefenyő, bradul alb): a friss rügyekből szirupot készítenek, amelyet köptetőként használnak. A szirup összetétele: 200g rügy + 650g cukor + 350g víz.

Achillea millefolium L. (s. str.) (közönséges cickafarkfű, coada soricelului, *cicufarok*, *cickafarok*, *egérfarok*): a növény virágzata gyulladáscsökkentő és fertőtlenítő hatású a belső szervekre. Alkalmazzák vérzéscsillapítóként menstruációs problémák, gyomorpanaszok, lassú epetermelődés, bél- és húgyhólyaggyulladás esetén teaként,

2. míg aranyér és petefészekgyulladás ellen ülőfürdőként ismert. Külsőleg csökkenti a reumatikus fájdalmakat, emellett visszeres és fekélyes láb, kötőhártyagyulladás, valamint gennyes sebek borogatására is alkalmazzák teáját. Fogínygyulladás esetén teája öblögetőként ismert.
3. *Acorus calamus* L. (orvosi kálmos, obligeana): a gyökér teáját görcsoldóként, puffadás és étvágytalanság ellen fogyasztják. Szorongás esetén nyugtató hatása ismert. Alkalmazzák emellett vesepanaszok és köszvény gyógyítására. Ismeretes a nyers gyökér rágása is, amely fertőtlenítő hatása révén ellenállóbbá teszi a szervezetet. Ajánlják tuberkulózisban szenvedőknek és dohányzásról való leszokás esetén is.
4. *Agrimonia eupatoria* L. (apróbojtorján, turita mare): a földfeletti virágos hajtás teája gyógyítja az irritált beleket, helyreállítva az egyensúlyt a gyomornedvtermelésben (1 liter vízhez 3 evőkanál szárított növényi részt adnak = napi adag). Jótékony hatású hasmenések ellen, továbbá májregeneráló.
5. *Ajuga reptans* L. (indás infű, vinerita=vinetica, *innnyújtó gaz*): külsőleg az egész növény forrázatát használják lábfürdőként és pakolás/borogatás formájában sebek, törés, rándulás, ficam és inszalagszakadás esetén. Dísnövényként is említették.
6. *Allium cepa* L. (hagyma, ceapa): a hártyás buroklevél teája hűlés esetén fogyasztható, amely fertőtlenítő, köptető, köhögéscsillapító és nyugtató hatású, de alvászavarok esetén is alkalmazható. Külsőleg ecetben áztatva szemölcsirtásra, sült borogatóként tályogra és kelésre ismert. Homloküreg-gyulladás esetén a karikákra vágott hagymát tiszta edényben párolják, este a homlok borogatására alkalmazzák, mert tisztítja az orrmelléküregeket.
7. *Allium sativum* L. (fokhagyma, usturoiul): a nyers fokhagymát ajánlott napi szinten fogyasztani 2-3 gerezddel. Gyermekek hasmenése esetén grízzel főzve, főregűzőként nyersen fogyasztják. Fülfájásra és ideiglenes süketiségre apróra vágva vagy reszelve, kis olajjal vegyítve és vékony anyagba csavarva a fájó fülbe kell helyezni. Alkoholos kivonatát (50g fokhagyma+250 g alkohol) 10 napig érlelődni hagyják, naponta többször rázzák, szűrik, majd 7-10 napig 10-15 cseppet (maximum 30 csepp) használnak naponta kétszer remek koleszterinszint szabályzó hatása végett. Értágító hatása révén vérnyomáscsökkentő; vérkeringés-javító és véralvadásgátló (*vérhígítő*) hatása miatt infarktus- és trombózis-veszélyeztetettek fogyasztják.
8. *Anethum graveolens* L. (kerti kapor, mararul): a termés jótékony hatású a légző-, emésztő- és keringési rendszerre. Teáját emésztési zavarokban és gyomorlázban szenvedő csecsemőknél, illetve csuklás esetén alkalmazzák. Csökkenti a puffadást, méregtelenítő és vérnyomáscsökkentő hatású.
9. *Aristolochia clematitis* L. (farkasalmafa, marul lupului): régen a levél főzetét külsőleg gennyes sebek, fekélyes láb, ekcéma, furunkulus, lábgomba és kutyaharapás borogatására használták naponta kétszer. Ülőfürdőként aranyér, végbéldaganat és női bajok esetén fertőtlenítő. Állatgyógyászatban a levél főzetében sertéseket mosdatnak, emellett lovak fekélyes lábát és szarvasmarhán kinőtt vadhúst kezelnek vele.
10. *Beta vulgaris* L. var. *rubra* (piros cékla, sfecla rosie): nyersen fizikai gyengeség esetén erősítőként, vérképző hatása révén a friss céklalevet vérszegénységben szenvedőknek ajánlják.
11. *Brassica oleracea* L. (káposzta, varza creata): régen a savanyú káposzta levelével fagyott, égési és forrázott sebeket borogattak. Homlok- és arcüreggyulladás, vagy egyéb gyulladás, zúzódás, rándulás, csontrendszeri betegségek, reumatikus neuralgia

- (hátfájás, isiász), térdpanaszok, ekcéma esetén, valamint visszeres lábra a nyers levelet tisztítva és *megpotyolva* (így nedvet ereszt) borogatóként alkalmazzák.
12. *Calendula officinalis* L. (kerti körömvirág, galbenelele, *sárga kalapácsvirág, sárgavirág*): zúzott nyers levelét szemölcs, bőrkeményedés, égési és fagyási sérülés esetén alkalmazzák. A szárított virágzatból kenőcsöt készítenek: kétmaréknyi nyelves virágot egy evőkanál zsírban pirítanak, egy éjszakát állni hagyják, felmelegítés után szűrik, majd hűvös helyen tárolják. Felhasználják ekcéma, reumatikus fájdalmak, ízületi gyulladás, izomgörcs, száraz és repedezett bőr, vágás kezelésére. A szárított virágzatok főzetét ülőfürdőként aranyérre, borogatásként szemgyulladás és gennyes sebek tisztítására ajánlják; ez utóbbi esetben (mezei) zsurlóval együtt. Fürdőként visszeres lábra és gombásodás ellen is alkalmazzák. Teája serkenti a gyomornedvtermelést és a menstruációt, csillapítja a menstruációs görcsöket, cickafarkkal együtt gyomor- és bélgyulladás ellen ismert. Sárgaság esetén teájából naponta 3-4 csészt fogyasztanak.
 13. *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik. (pásztortáska, traista ciobanului): a földfeletti virágos hajtás vizelethajtó hatású, valamint vesehomok és vesekő ellen is fogyasztják naponta 3 csészével.
 14. *Carum carvi* L. (fűszerkömény, chimenul/chimion, *köménymag*): termése emésztésserkentő és szélhajtó; csecsemőknél és kisgyermekknél az ánizs termésével együtt használják gyomorlázra teaként, felnőttek esetében gyomorrontás vagy bélhurut esetén 2-3 napig. Serkenti a tejelválasztást, meghűlés esetén csillapítja a köhögést, váladékoldó hatású.
 15. *Centaurium erythraea* Raf. (kis ezerjófű, tintaúra, *cintória, cintórium*): a földfeletti hajtás keserű főzete serkenti az emésztést és az epetermelődést, szabályozza a savtúltengést, gyomor- és májműködést, csökkenti a puffadást és gyomorégést, méregtelenítő.
 16. *Cerasus avium* (L.) Moench, *C. vulgaris* Mill. (cseresznye, círesul; meggy, visinul): a terméskocsányt vizelethajtó hatású teaként fogyasztják (egy marék szár + 1 liter víz) mindkét faj esetében; a *meggy szár* emellett lázcsillapítóként is ismert.
 17. *Chelidonium majus* L. (vérehulló fecskefű, rostopasca/negelerita, *kutyatej*): hajtását teaként vese-, máj-, epe- és hasnyálmirigy-gyulladásra alkalmazzák napi egy csészével. A hajtás tejnedvét szemölcsirtásra használják naponta 3-4x, továbbá szemgyulladás és árpa esetén a vízben oldott tejnedvet kenik a szemhéj külső részére.
 18. *Cichorium intybus* L. (katángkóró, cicoarea, *katlankóró, vesegaz*): a növény földfeletti része teaként vizelet-, vesekő- és epekőhajtó, vesetisztító és méregtelenítő hatású.
 19. *Cornus mas* L. (húsos som, cornul): a levél tea főzete helyreállítja a gyomor-bélrendszer működését és frissíti hasmenés után.
 20. *Crataegus monogyna* Jacq. (egybibés galagonya, paducel): a szárított virág vagy termés teáját szív- és érrendszeri problémákra fogyasztják naponta egy csészével; szíverősítő és szívritmus-szabályzó, nyugtató hatású.
 21. *Cydonia oblonga* Mill. (közönséges birs, gutuiul): a levél teája javítja a gyomor- és bélmozgást, hasmenés ellen is fogyasztják. Égési sérülések esetén a magot használják: egy marék magot ledarálnak, fél pohár meleg vízben 2-3 napig kocsonyásodni hagyják, majd ezzel borogatják a sérült bőrfelületet.
 22. *Equisetum arvense* L. (mezei zsurló, coada calului): a növény nyári hajtásának teája napi 2-3 csészével köszvény- és reumaellenes, vízhajtó, húgyhólyaggyulladás és vesehomok ellen, fertőtlenítő hatása révén vérzéscsillapítóként, ülőfürdőként fehér folyás esetén ismert.

23. *Fragaria vesca* L. (erdei szamóca, fragi de padure): a levél vagy termés teáját meghűlésre, májbetegségek és köszvény ellen alkalmazzák.
24. *Galium aparine* L. (ragadós galaj, lipicioasa/iarba gastei, *disznószuróka*): a földfeletti hajtás forrázatát (2-4g növény + 250ml víz) naponta 3 csészével vese- és húgyhólyaggyulladásra, valamint vízhajtóként alkalmazzák.
25. *Hedera helix* L. (borostyán, iedera): levelét tinktúraként hörghurut esetén használják (70g apróra vágott levél + 100ml alkohol); ezt 10 napig áztatják, majd naponta 20-30 cseppet fogyasztanak egy pohár vízzel.
26. *Hippophaë rhamnoides* L. (homoktövis, catina/tufisul de nisip): termése és annak présleve erősítő, növeli a szervezet ellenálló-képességét, epehólyag- és hasnyálmirigygyulladás kezelésére is alkalmazható.
27. *Hordeum vulgare* L. (takarmány árpa, orzul): a magvak főzetét (30g mag +1 liter víz) anyatej-pótlóként használják. Étvágytalan gyermekeknek és időseknek fáradtság ellen teaként ismert. Külsőleg lisztjét mézzel keverve kelésre, vagy egyéb bőrgyulladásra borogatóként alkalmazzák.
28. *Humulus lupulus* L. (felfutó komló, hameiul): a termős virágzatból párnát készítenek, amelyet enyhe nyugtató hatása révén és álmatlanság esetén alkalmaznak.
29. *Hypericum perforatum* L. (közönséges orbáncfű, sunatoarea/pojarnita): a földfeletti hajtás teája naponta 2-3 csészével hatékony sárgaság, epepanaszok, gyomorfekély, bélhurut és gyomorrontás esetén. Emellett nyugtató, altató és depresszió ellenes hatása is ismert.
30. *Juglans regia* L. (királydió, nucul): a fiatal levél és a zöld terméshéj teája a bélrendszerben fertőtlenítő és gyulladáscsökkentő. Tinktúraként ekcéma, bőrproblémák, fekély és furunkulus kezelésére, mezei zsurlóval lábfürdőként gombásodás ellen alkalmazzák. A népi kozmetikai szerek egyik alapanyaga: megszünteti a korpát, étellel telivé teszi és sötétíti a barna haját, zsíros hajra és hajhullásra ugyancsak használják. Étvágytalan gyermekeknek napi 10 dióbél darálva és cukorral keverve alkalmazható árpateával együtt.
31. *Lilium candidum* L. (fehér liliom, crinul alb): a levél főzetével gennyes sebeket kezelnek fertőtlenítő és gyulladáscsökkentő hatása révén. A virág lepellevelit szeszben reumatikus fájdalmakra bedörzsölőként használják.
32. *Lycopodium clavatum* L. (kapcsos korpafű, bradisor/pedicuta): a hajtás teáját húgyhólyaggyulladásra és vízhajtóként, tinktúraként reumatikus panaszok esetén alkalmazzák. A településen több, traktorral dolgozó lakos szenved veseelégtelenség miatt krónikus magas vérnyomástól: részükre korpafűvel töltött párnát készítenek, amelyet a derékra kötve tartanak jótékonyak.
33. *Malus domestica* Borkh. (nemes alma, marul): a szárított terméshéj teája köhögéscsillapító. Egy alma elfogyasztása minden este segíti a nyugodt alvást, emellett enyhe hashajtó is. A vércukor- és koleszterinszintet is szabályozza.
34. *Malva neglecta* L. (papsajtmályva, colaceii babei/nalba salbatica): 2 kiskanálnyi virág egy csésze vízben, naponta háromszor fogyasztva, csillapítja az asztmás köhögést. A teljes virágos hajtás forrázata aranyér, 10 napos lábfürdő-kúraként lábdagadás esetén ismert.
35. *Matricaria chamomilla* L. (orvosi székfű/kamilla, musetel): a szárított virágzat teáját belsőleg emésztési panaszok, gyomor- és bélhurut, puffadás és húgyhólyaggyulladás, külsőleg árpa, gyulladt szem, kötőhártya- és fogínygyulladás, sebek és ekcéma (útifűvel együtt), valamint szájpenész esetén az egész hajtás teáját alkalmazzák. Ülőfürdőként genitális gyulladás, nőknél szódabikarbónával fehérfolyás kezelésére,

időseknél krónikus szorulás esetén beöntésként használják főzetét. Hülés és légúti gyulladás esetén inhalálva alkalmazzák.

36. *Medicago sativa* L. (takarmánylucerna/lucerna, [luc'ernă](#)): a levél teáját menstruációs zavarok esetén és tejelválasztást serkentő hatása révén használják.
37. *Melissa officinalis* L. (orvosi citromfű, roinita/iarba stupului): a levélből készült tea naponta 1-2 alkalommal evés után vagy lefekvés előtt fogyasztható gyomor- és epepanaszok, krónikus vastagbélgyulladás, étvágytalanság, nyugtalanság és szorongás ellen, valamint görcsoldóként. Egyesek szerint „*Ez a növény mindenre jó!*”
38. *Mentha x piperita* L. és *M. spicata* L. convar. *crispa* (Benth.) Mansf. (borsmenta, izma buna; fodormenta, izma creta): a levél teáját emésztési panaszok és puffadás esetén, szélhajtó, görcsoldó, izzasztó, vizelethajtó, köptető, epetermelődést fokozó, fertőtlenítő, nyugtató, hányás- és fájdalomcsillapító hatása révén használják.
39. *Morus alba* L., *M. nigra* L. (fehér és fekete eperfa, dudul alb/negru): a levelek teája csökkenti a vércukorszintet, így cukorbetegség kezelésében kiegészítőként alkalmazzák.
40. *Onopordum acanthium* L. (szamárbogáncs, scaiul magaresc/ghimpe mare, *szamárszuróka*): a földfeletti hajtás teáját szeméremgyulladás és vesekő kezelésére említették.
41. *Papaverum somniferum* L. (kerti mák, macul de gradina): a toktermés főzetét álmatlanság esetén egy egész hagyma főzetével együtt elővigyázatosan, de használják.
42. *Petasites hybridus* (L.) G. Gaertn. (vörös acsalapu, captalanul): a levelet furunkulus kezelésére használták borogatóként, emellett fájdalomcsillapító, nyugtató és értágító hatását is említették.
43. *Petroselinum crispum* (Mill.) A. W. Hill (kerti petrezselyem, patrunjel): 50g magot vagy gyökeret 1 liter vízben 15 percig főznek, majd naponta két csészével fogyasztják vesekő ellen. Vízhajtó, értágító és vérnyomáscsökkentő hatása révén is alkalmazzák levelének főzetét, de nyersen is fogyasztják.
44. *Phaseolus vulgaris* L. (veteménybab, fasolea, *fehér paszuly, kanpaszuly*): a hüvelytermést áztatják 6 óráig, amely barna színű levét ereszt; ezt kicsit felmelegítve a cukorbetegség teaként fogyasztják. Fürdővízhez is keverik levét reumatikus és csontfájdalmak csillapítására.
45. *Pimpinella anisum* L. (ánizs, anason): a magok főzetét hasnyálmirigy- és bélműködést javító, görcsoldó és szélhajtó hatása miatt fogyasztják. Bélhurut és gyomorrontás esetén köménymaggal együtt főzetként 2-3 napos kúrát tartanak. Légúti gyulladások, hörghurut esetén is alkalmazzák.
46. *Plantago lanceolata* L. (lándzsás útifű, patlagina, *útifű, útilapú*): a levél teája légúti betegségek esetén köhögéscsillapító, valamint gyomorfekélyre is ismert. Lósóskával együtt főzetével hasmenést kezelnek. Külsőleg aranyérre alkalmazzák kúpként, a levél vastagabb ereit feltekerve. Fekélyes lábra kamillával együtt, gennyes és gyulladt sebeket forrázatával gyógyítanak.
47. *Polygonum aviculare* L. (madár-porcsinkeserűfű, troscotul/ iarba gainilor, *porcsinfű*): a hajtás forrázatát vízzel és tejjel is készítik, amelyet vese- és veselégtelenség és cukorbetegség esetén alkalmaznak, valamint vizelethajtóként és húgyúti fertőtlenítőként említették.
48. *Potentilla anserina* L. (libapimpó, coada racului/iarba gastii): a hajtás teáját gyomorgyulladás, hasmenés és bélhurut kezelésére használják.
49. *Primula veris* L. (tavaszi kankalin, ciubotica cucului): a szárított virág főzete megfázásra, köhögésre, lázcsillapítóként és nyugtatóként került említésre.

50. *Raphanus sativus* L. var. *niger* (fekete retek, ridichea neagra): kisajtolt levét orvosi zsályával máj-, epe- és vesepanaszok esetén alkalmazzák. Közepét kivájva mézet vagy cukrot töltenek bele, amely köhögéscsillapítóként számarköhögés, asztma és torokgyulladás kezelésére ismert. Külsőleg reumatikus panaszok enyhítésére használják reszelve borogatóként. Így tartják: „*A retek reggel étel, délben orvosság, este méreg.*”
51. *Ribes nigrum* L., *R. rubrum* agg. (fekete és piros ribiszke, coacazul negru/rosu, *ribizli*): növelik a szervezet ellenálló-képességét; a piros ribiszke hűlésre és lázcsillapítóként ismert: a termésből készített lekvárt oldják vízzel és ezt fogyasztják. A fekete ribiszke terméséből készített szirup és bor serkenti a vörösvérsejtek termelődését, így vérszegénység és alacsony vérnyomás esetén alkalmazzák. Emellett a leveléből készült tea vizelethajtó hatású.
52. *Robinia pseudoacacia* L. (fehér akác, salcamul): a virág teáját gyomorbántalmak és gyomorsav-túltermelés esetén fogyasztják.
53. *Rosa canina* L. (gyepürózsa, macesul, *hecsecli*, *hecserli*, *seggvakarcs*): az álmest este hideg vízbe áztatják, másnap felmelegítik, majd *gripa* és hűlés esetén napi 3 csészével fogyasztanak 2-3 hétig. Erősíti az immunrendszert, valamint tágítja az ereket és serkenti a vérellátást.
54. *Rosmarinus officinalis* L. (rozmarin, rozmarinul): a leveles hajtást áteresztő zacskóban 1 liter vízzel főzik, míg a víz fele elpárolog. Naponta háromszor fogyasztva teája gyulladáscsökkentő és fertőtlenítő hatású.
55. *Rubus fruticosus* agg. (földi szeder, murul): levele vércukorszint-csökkentő hatású teaként, valamint – hasonlóan a friss vagy fagyasztott terméshez – megfázás esetén, illetve köptetőként is alkalmazható.
56. *Rubus idaeus* L. (málna, zmeura): a levél teája légúti megbetegedések esetén fogyasztható.
57. *Rumex* sp. (lósóska, dracila/lemn galben, *lúsóska*): a szárított levél és termés teaként serkenti a gyomorműködést; hasmenés ellen és vizelethajtóként is említették.
58. *Salvia officinalis* L. (orvosi zsály, salvia/jales): a növény levelének teáját nőgyógyászati problémákra, menstruációs zavarokra, izzadás csökkentésére, gyomor- és epeműködés serkentésére, torokfájásra és rekedtségre használják. Gyulladáscsökkentő hatása révén fogínygyulladás és fogtályog kezelésére, külsőleg forrázata borogatóként sebre, horzsolásra és kiütésekre egyaránt alkalmazható.
59. *Sambucus nigra* L. (fekete bodza, soc): a virágból hűlésre izzasztó teát készítenek, amely láz- és köhögéscsillapító, köptető hatású, valamint reuma kezelésére is alkalmazzák. Érett terméséből nyugtató és enyhe hashajtó hatású főzet készíthető.
60. *Solanum tuberosum* L. (burgonya, cartoful, *krumpli*, *pityóka*): gumója nyersen karikákra vágva tenyérre, talpra, homlokra, halántékra és nyakcsigolyára helyezve láz- és vérnyomáscsökkentő, égésre, forrázásra, valamint hegesztés okozta szemgyulladásra borogatóként ismert.
61. *Solidago virgaurea* L. (közönséges aranyvessző, splinuta): a földfeletti hajtás húgyúti fertőzések és gyulladások kezelésére, vízajtóként és vesetisztítóként ismert.
62. *Symphytum officinale* L. (fekete nadálytő, tataneasa, *nadálygyökér*): a gyökér főzetét kizárólag külsőleg alkalmazzák bőr- és ízületi gyulladás, sebek, fekélyek és reumatikus fájdalom esetén, továbbá visszeres lábra és csontkinövésre a reszelt gyökeret helyezik pakolászként. Néhány adatközlő kenőcs és tinktúra formájában használja (tinktúra: 10g gyökér + 100ml alkohol). Levelével zúzódást és ficamot borogatnak.

63. *Syringa vulgaris* L. (közönséges orgona, lilialcul, *fehér orgona*): csak a fehér virágú orgona leveléből készítenek teát, lázcsillapító és méregtelenítő hatása miatt.
64. *Taraxacum officinale* agg. (gyermekláncfű, papadia/laptuca, *kalakánc*): a földfeletti virágos hajtás teája fokozza a nyálmirigyek, máj és epe működését, a gyomornedvek termelődését, de használják vese- és reumatikus panaszok esetén is. Cukorbetegek számára a szárból készítenek salátát.
65. *Thymus vulgaris* L. (kerti kakukkfű, cimbrul de cultura=iarba cucului): a virágos hajtás teáját gyomor- és bélfertőzésre használják 1 hetes kúra formájában (naponta két csésze tea), amely fertőtlenítő és görcsoldó hatású. Inhalálva légúti problémákra, asztma, hörghurut, köhögés, hangszálgulladás, tüdőbaj és dohányzás esetén ismert. Az orrlyukba helyezve vérzéscsillapító hatású.
66. *Tilia tomentosa* Moench (kislevelű hárs, teiul, *szádogfa*): a virágzat teája hörghurut esetén köptető, számarköhögés és hűlés esetén gyulladáscsökkentő hatású. Hűlésre és himlőre meleg teáját izzasztóként és lázcsillapítóként vörösborral, torokgyík esetén mézzel fogyasztják.
67. *Tussilago farfara* L. (martilapu, podbalul): levele felső és alsó légúti gyulladások esetén köptető, száraz köhögés ellen köhögéscsillapító, valamint rekedtségre is ajánlják.
68. *Urtica dioica* L. (nagy csalán, urzica, *csolán, csonál, csilán*): a leveles hajtás méregtelenítő, reumaellenes, 3-4 hetes kúraként allergia és megfázás esetén ismert; köhögéscsillapító, vérszegénységre, étvágygerjesztő és enyhe vizelethajtó hatású. A hajtás tinktúrája vagy a gyökér főzete 5-6 hetes kezeléssel korpásodás és hajhullás ellen, főzete lábfürdőként bőrkeményedésre és tyúkszemre alkalmazható.
69. *Vaccinium myrtillus* L. (fekete áfonya, afin, *kokojza*): hajtásának teája csökkenti a vércukorszintet, hozzájárul a látás javításához, fertőtlenítő és vérzéscsillapító, alacsony vérnyomásra, valamint javítja a vérkeringést. Termése nyersen fogyasztva hasmenés ellenes és enyhe vizelethajtó hatású.
70. *Valeriana officinalis* L. (macskagyökér, odoleanul/valeriana): a gyökér teája nyugtató álmatlanság esetén, görcsoldó, hányinger- és fájdalomcsillapító, valamint csökkenti a gyomornedv termelődését. Gyökeréből főzetet vagy tinktúrát készítenek (tinktúra: 20g gyökér +100ml alkohol).
71. *Veronica officinalis* L. (orvosi veronika, ventrilica): a virág teája nyugtató, idegesség és álmatlanság, máj-, epe-, gyomor- és bélrendszeri problémák, ízületi- és csontfájdalmak, légzőszervi megbetegedések, allergia és bőrproblémák esetén ismert. Egyesek szerint *mindenre jó*. A *férfihűség* növényeként említették, a kaktuszok virágához hasonlóan.
72. *Viscum album* L. (fehér fagyöngy, vascul): levelét és vékonyabb hajtásait főzik teának, amely depresszió és orrvérzés ellenes, koszorúér-tágító és vérnyomáscsökkentő, továbbá köszvény, érelmeszesedés, keringési panaszok és cukorbetegség esetén kerül alkalmazásra (fél éves kúra naponta kétszer: reggel és este; magas vérnyomás esetén 5-6 hetes kúrát említettek). A fehér bogyókat kenőcsként alkalmazzák fagyott testrészek kezelésére.
73. *Zea mays* L. (kukorica, porumbul/cucuruz): a bibe (*kukoricaselyem, kukoricahaj*) teáját vízhajtóként, vese- és húgyúti panaszok, hólyaghurut, vesehomok, vesekő és vizelettartási problémák esetén használják. A torzsa (*csutka*) főzete vérnyomáscsökkentőként ismert.

Összefoglalás, konklúzió

A gyűjtés során Túrterebesen összesen 15 szervet és szervrendszert érintő 81 betegség került említésre, amelyek kezelésére 73 gyógynövényfajt használnak a helyiek külső vagy belső alkalmazással.

Összesen 8 növényfajt alkalmaznak külsőleg (vörös acsalapu, fehér liliom, közönséges birs, felfutó komló, farkasalma, fekete nadálytő, káposzta, indás ínfű), 44 taxont kizárólag belsőleg, míg egyes fajokat külsőleg és belsőleg is használnak (pl. fokhagyma, nagy csalán, zsálya, lándzsás útifű, székfű, cickafark, körömvirág, mezei zsurló, kerti kakukkfű).

Erdélyben korábban végzett etnobotanikai felmérések eredményeivel összehasonlítva adataink közül kiemeljük a fekete ribizskét, amelynek levelét magas vérnyomás esetén javasolja például Gub (1993), míg Túrterebesen a növény termését alacsony vérnyomás kezelésére alkalmazzák. Ugyanitt a levelet vizelethajtóként javasolják, amely hatás összefüggésben állhat a vérnyomás-csökkentő hatással. A Homoród vidékén a veteménybab hüveljét vérnyomáscsökkentő hatású teaként (Gub 1993), míg tanulmányunkban cukorbetegség esetén említették – összhangban a bizonyítékokon alapuló orvoslásban is elfogadott indikációhoz. A kapcsos korpafüvet az általunk leírt vizelethajtó hatással szemben ugyanitt gyomorsavtútelengésre alkalmazták (Gub 1993). A nemes alma és cékla népgyógyászati felhasználására más térségben nem találtunk adatot.

Összesen 17 olyan növényfajt jegyeztünk fel, amelyek nem szerepelnek az említett román szakirodalmakban mint hivatalos gyógyszer, droggént használt növényi rész vagy gyógynövény (pl. fehér liliom, lósóska, szamóca, birsalma, földi szeder, fehér orgona, fehér akác, indás ínfű, szamárbogáncs, málna, árpa, cékla, nemes alma). Ezek között például a szamárbogáncs és az indás ínfű esetében jelenleg nem áll rendelkezésre elegendő *in vitro* és *in vivo* tudományos bizonyíték a népgyógyászati alkalmazás igazolására.

A gyógyhatású növényfajok mellett kiemelendő, hogy a kutatópont népi orvoslási ismeretei között egyes, ma már bizonyítottan toxikus fajok is említésre kerültek, mint például a korábbi irodalmakban is leírt farkasalma levele (Péntek és Szabó 1985; Gub 1993; Szabó 2002), amelyet kizárólag külsőleg alkalmaznak a vizsgált településen is.

A gyűjtés során feljegyzett gyógynövények alkalmazott részei nagyrészt megegyeztek az összehasonlítás során használt szakirodalmi forrásokban szereplő, aktív hatóanyagot tartalmazó növényi részekkel és indikációs területekkel. Ennek ellenére az előzőekben kiemelt növény példák arra utalnak, hogy Erdély egyes térségeinek etnobotanikai felmérése napjainkban is szükséges, hiszen a bizonyított hatású taxonok mellett bizonyos fajok népi orvoslási adatait további vizsgálatoknak kell alávetni az igazolt alkalmazás megállapítása céljából. Bár Európában sajnos egyre fogynak a tradicionális, nem írott forrásokból átvett úgymond hagyományos és *ósi* adatok, valamint a flórakincs változatossága sem közelíti meg az egzotikus területek erre épülő gazdag etnobotanikai ismereteit, mégis a régióban kiemelt szerepet kap a gyógynövényekhez kötődő terepi kutatás, amely első lépésként irányt mutathat és megalapozhat további növénykémiai és farmakológiai kutatásokat.

Köszönet

Köszönettel tartozunk Túrterebes lakosainak, akik közreműködésükkel segítették a gyűjtőmunkát. Köszönjük Szabó Ildikó† javaslatait és szakmai útmutatását.

Irodalom

- BOJOR O.: *Ghidul plantelor medicinale aromatice de la A la Z*. București, Ed. Fiat Lux, 2003.
- CONSTANTINESCU G., HATIEGANU-BURUIANA E.: *Să ne cunoaștem plantele medicinale, proprietățile lor terapeutice și modul de folosire*. București, Ed. Medicală, 1986.
- FRENDL K., BALOGH L.: *Gyimesi és Úz-völgyi csángó települések népi növényismerete*. (2006), *Kitaibelia* 11(1): 50.
- FRENDL K.: *Népi növényismeret, népi humán- és állatgyógyászati adatok gyűjtése Székelyföldön*. 2001, Diplomadolgozat, NYME, Mosonmagyaróvár.
- GRYNAEUS T., SZABÓ L.GY.: *A bukovinai hadikfalvi székelyek növényei. Növénynevek, növényismeret és -felhasználás*. 2002, *Gyógyszerészet* 46: 251-259, 327-336, 394-399, 588-600.
- GUB J.: *Adatok a Nagy-Homoród és a Nagy-Küküllő közötti terület népi növényismeretéhez*. 1993, *Néprajzi Látóhatár* 1-2: 95-110.
- GUB J.: *Népi gyógyászat a Sóvidéken*. 1991, Hazanéző könyvek. Firtos Művelődési Egylet, Korond 1: 14-16.
- HALÁSZ P.: *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*. Budapest, General Press, 2010.
- HALÁSZNÉ ZELNIK, K.: *Adatok a moldvai magyarok gyógynövény-használatához*. 1981, *Gyógyszerészet* 25: 361-367.
- KÓCZIÁN G.: *A nadragulya (Atropa belladonna L.) babonás felhasználása Máramarosban*. 1990, *Honismeret* 4: 58-62.
- KÓCZIÁN G., PINTÉR I., SZABÓ L.GY.: *Adatok a gyimesi csángók népi gyógyászatához*. 1975, *Gyógyszerészet* 19: 226-230.
- KÓCZIÁN G., PINTÉR I., GÁL M., SZABÓ I., SZABÓ L.: *Etnobotanikai adatok Gyimesvölgyéből*. 1976, *Botanikai Közlemények* 63(1): 29-35.
- KOTHE H.W.: *1000 de plante medicinale*. Köln, Ed. Naumann & Göbel Verlagsgesellschaft mbh., 2007.
- PAPP N., BIRKÁS-FRENDL K., FARKAS Á., PIERONI A.: *An ethnobotanical study on home gardens in a Transylvanian Hungarian Csángó village (Romania)*. 2013a, *Genetic Resources and Crop Evolution*, 60: 1423-1432. <http://dx.doi.org/10.1007/s10722-012-9930-7>
- PAPP N., BARTHA S.G., BALOGH L.: *Jelenkori etnobotanikai értékű adatok egy erdélyi (nagybaconi) falusi herbáriumból*. 2013b, *Botanikai Közlemények*: 100(1-2): 177-199.
- PAPP N., BIRKÁS-FRENDL K., BENCSEK T., STRANCZINGER SZ., CZÉGÉNYI D.: *Survey of traditional beliefs in the Hungarian Csángó and Székely ethnomedicine in Transylvania, Romania*. 2014a, *Revista Brasileira de Farmacognosia* 24: 141-152. <http://dx.doi.org/10.1016/j.bjp.2014.03.005>
- PAPP N., CZÉGÉNYI D., HEGEDŰS A., MORSCHHAUSER T., QUAVE C.L., CIANFAGLIONE K., PIERONI A.: *The uses of Betula pendula Roth among Hungarian Csángós and Székelys in Transylvania, Romania*. 2014b, *Acta Societatis Botanicorum Poloniae* 83(2): 113-122. <http://dx.doi.org/10.5586/asbp.2014.011>
- PAPP N., DÉNES T., GYERGYÁK K., VARGA E.: *Kertészeti vonatkozású etnobotanikai adatok a Homoród-völgyéből (Erdély)*. 2014c, *Kertgazdaság* 46(2): 60-69.
- PÉNTEK J., SZABÓ T.A.: *Ember és növényvilág. Kalotaszeg növényzete és népi növényismerete*. Bukarest, Kriterion, 1985.
- RAB, J.: *Újabb népgyógyászati adatok Gyimesből*. 1982, *Gyógyszerészet* 26: 325-333.
- RAB, J.: *Népi növényismeret a Gyergyói-medencében*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia, 2000.

SCHULTES, R.E.: *Where the Gods Reign: Plants and Peoples of the Colombian Amazon*. Oracle, Ariz.: Synergetic Press, 1988.

SZABÓ L.GY.: *Népi gyógynövény-ismeret Kalotaszegen és Gyimesvölgyében*. 2002, Turán (32)5(4): 39-52.

SZ. N. *Farmacia naturii*. 2007, București, Reader's Digest.

TREBEN M.: *Egészség Isten patikájából*. Budapest, HungaPrint Nyomda és Kiadó, 1990.

VALNET J.: *Tratamentul bolilor prin legume, fructe și cereale*. București, Ed. Garamond Junior, 1981.

VASAS S.: *Népi gyógyászat, kalotaszegi gyűjtés*. Bukarest, Kriterion, 1985.